СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

ГОВОРУЩАК Катерина Костянтинівна - аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ
https://orcid.org/0009-0000-9985-0141
УДК 343.985
DOI 10.32782/NP.2021.2.36

У статті підкреслено, що тактико-криміналістичне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень є явищем динамічним, яке, дивлячись на сьогоднішні реалії дії правового режиму воєнного стану, набуває нового періоду свого подальшого розвитку. З'ясовано, що становлення криміналістичної тактики нерозривно пов'язане з розвитком кримінально-процесуальної та криміналістичної науки. Розкрито становлення криміналістичної тактики. Вказано, що в якості початкового етапу становлення криміналістичної тактики варто обрати так званий донауковий період. Такий період починає свій відлік з давніх часів, з урахуванням чого не може бути позначений якоюсь конкретною датою. Наголошено, що становлення криміналістичної тактики в так званий донауковий період починається з давніх часів, що пов'язано з необхідністю протидії злочинності, створенням відповідних державних органів, запровадженням посад осіб, уповноважених здійснювати таку протидію. Акцентовано, що даний етап характеризується непослідовним розвитком криміналістичної тактики, що обумовлено відсутністю єдиного підходу до її застосування. З огляду на що уповноважені особи більшою мірою спираються на власний досвід при здійсненні діяльності щодо протидії злочинності.

Ключові слова: становлення, криміналістична тактика, криміналістика, історичні етапи, донауковий період.

Постановка проблеми

Тактико-криміналістичне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень є явищем динамічним, яке, дивлячись на сьогоднішні реалії дії правового режиму воєнного стану, набуває нового періоду свого подальшого розвитку. При цьому повноцінне розуміння сутності даного явища, як і будь-якого іншого, потребує вивчення історії його становлення, що надасть можливість побачити цілісну картину його функціонування, визначити як позитивні, так і негативні тенденції. Адже, як цілком слушно відмічають учені-правознавці: «задля правильного розуміння та пізнання певного явища або ж сутності категорії, її складових елементів, важливого значення набуває розкриття процесу її становлення та розвитку» [1, с. 23]. Також, справедливо підкреслює Ю.М. Мирошниченко: «неможливо займатися серйозним вивченням науки без того, щоб спочатку не розглянути її історію, адже давно відомо, щоб зрозуміти будь-яке явище, необхідно знати, як це явище виникло, які етапи проходило у своєму розвитку» [2, с. 141]. Саме тому вважаємо за доцільне окрему увагу в межах представленого наукового дослідження приділити питанням становлення криміналістичної тактики.

Аналіз останніх досліджень

Загальні положення криміналістики та такого його структурного елементу як криміналістична тактика постійно досліджуються у наукових працях багатьох учених,

наприклад, В.П. Біленчука, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, І.І. Когутича, Р.В. Комісарчука, В.О. Коновалової, О.В. Пчеліної, Р.Л. Степанюка, В.В. Тіщенка, К.О. Чаплинського, С.С. Чернявського, В.Ю. Шепітька й інших. Однак питанню про становлення криміналістичної тактики приділялося мало уваги.

Метою статті є визначення особливостей становлення криміналістичної тактики.

Виклад основного матеріалу

Становлення криміналістичної тактики нерозривно пов'язане з розвитком кримінально-процесуальної науки. Як цілком слушно в цьому контексті відмічає О.В. Батюк: «саме в межах останньої й відбувався процес розробки та накопичення засобів, прийомів і рекомендацій роботи з доказами. Ці дані на певному етапі склали ядро нової науки криміналістики» [3, с. 244]. При цьому підкреслює Ю.М. Мирошниченко: «однією з характерних рис сучасних досліджень у галузі криміналістики є звернення вчених до її витоків. Історія виникнення, становлення та розвитку криміналістичного знання міцно закріпилась у загальнотеоретичному розділі криміналістики. Вивчення історії криміналістики важливе не тільки для розуміння її нинішнього стану, але й для того, щоб спробувати уявити можливі напрями розвитку цієї галузі знання в майбутньому, тобто прогнозувати майбутні стани науки, її проблеми та можливості» [4, с. 96]. Ось чому вирішення поставленого наукового завдання здається неможливим без простеження історичного розвитку самої криміналістики, що слід робити з урахуванням декількох аспектів.

По-перше, слід повністю підтримати позицію Р.Л. Степанюка, який справедливо й обґрунтовано зауважує на тому, що: «сьогодні, на жаль, є підстави констатувати, що сучасні уявлення про історію криміналістики в Україні не є достатніми. Вони складаються передусім з позицій радянських і російських криміналістів, які зі зрозумілих причин не можуть претендувати на повноту й об'єктивність» [5, с. 389]. З огляду на що при визначенні основних історичних етапів становлення та розвитку як науки криміналістики, так і її частини криміналістичної тактики, не будемо брати до уваги роботи радянських і російських учених, а основний акцент зробимо на працях вітчизняних науковців та європейську літературу. Разом із тим, з огляду на окремі історичні факти, ми не можемо повністю оминути увагою періоди перебування нашої держави у складі інших країн, як то радянський період, оскільки в його межах також відбувалися значні кроки на шляху становлення та розвитку криміналістичної тактики.

По-друге, слід зазначити, що: «ні в загальній історії, ні в історії науки або її окремих галузей немає єдиного погляду щодо періодизації тих чи інших історичних процесів. І, як цілком слушно зауважують науковці, криміналістика тут не є винятком» [6, с. 195]. Щобільше, підкреслює Ю.Д. Ткач: «наукою не сформовано єдиного підходу до визначення періодизації розвитку криміналістики. При цьому вчений робить цілком слушний висновок стосовно того, що вивчення спеціальних літературних джерел свідчить про те, що основні проблеми висвітлення історії криміналістики полягають у наявності значної варіантності в періодизації її розвитку, що зумовлено:

1) відсутністю її чітких критеріїв;

2) різними поглядами науковців на певні проблеми даної науки» [7, с. 9].

Схожої за вищенаведену позицію дотримується Ю.М. Мирошниченко, який зауважує, що: «періодизація процесу розвитку криміналістичного знання та визначення хронологічних меж його окремих етапів залишаються одними з найбільш дискусійних питань у теорії криміналістики, що зумовлено як складністю самої проблеми будь-якої історичної періодизації та нерозробленістю низки важливих супутніх питань, так і різноманіттям використовуваних для цього підстав» [8, с. 262]. При цьому сам учений підкреслює той факт, що: «криміналістична тактика як складова криміналістичної науки пройшла тривалий шлях становлення й розвитку, який також можна розділити на два основні періоди. Перший – донауковий – період тривав з часів виникнення

первісних криміналістичних знань до кінця XIX століття. Цей період має дві стадії:

1) зародження елементів тактико-криміналістичного знання (з давніх часів до 30-х років XIX століття);

2) формування теоретичних передумов криміналістичної галузі знання (30-ті роки XIX століття – кінець XIX століття)» [2, с. 141].

Доволі схожі позиції часто можна зустріти на сторінках фахової літератури. Наприклад, під час здійснення огляду історії становлення та сучасних напрямів розвитку криміналістичної тактики О.П. Шайтуро вказує на те, що: «як складова частина криміналістики тактика пройшла історичний шлях свого становлення та розвитку, який у літературі поділяють на два історичні періоди» [9, с. 288]. Аналізуючи історичний аспект розвитку криміналістичної тактики О.В. Батюк констатує, що: «вивчення пам'яток права, наукових спеціальних джерел, зокрема монографій, навчальних і практичних посібників, підручників із криміналістики, дозволяє виділити два основні етапи в розвитку криміналістичної тактики:

а) виникнення та становлення криміналістичної тактики;

б) формування й удосконалення криміналістичної тактики» [3, с. 244].

З огляду на вищенаведені позиції, в якості початкового етапу становлення криміналістичної тактики вважаємо за необхідне обрати так званий донауковий період. Такий період починає свій відлік з давніх часів, з урахуванням чого не може бути позначений якоюсь конкретною датою. Так, на сторінках фахової літератури цілком слушно зауважують, що: «перші «паростки» тактичних рекомендацій при розслідуванні злочинів з'являються в часи стародавніх Єгипту, Китаю та Риму» [9, с. 288]. При цьому, підкреслює О.В. Батюк: «одні з перших відомостей про застосування прийомів і засобів боротьби зі злочинністю зустрічаємо в законах вавилонського царя Хаммурапі (1752–1750 роки до нашої ери)» [3, с. 245]. Досліджуючи ті часи, учені зауважують, що такі згадки пов'язані як з необхідністю протидіяти злочинності, так і появою відповідних державних інституцій.

Так, наприклад, В.Ю. Шепітько цілком слушно відмічає, що: «перші уявлення про кримінальну тактику були пов'язані із розглядом особливостей діяльності професійних злочинців, дослідженням таємних способів їх спілкування, способів учинення злочинів, відомостей про поведінку злочинця до, а також після вчинення злочину, методів розкриття злочинів, розшуку та затримання злочинців. У зв'язку з чим, підкреслює науковець, починають формуватися рекомендації щодо здійснення деяких слідчих дій, як то: огляд місця події та встановлення слідів, обшук, допит обвинувачених і свідків, порівняння почерків тощо» [10, с. 11]. При цьому, досліджуючи особливості виникнення криміналістичної тактики як галузі наукового знання, В.К. Весельський вказує на те, що: «фактичне зародження криміналістичної тактики як і всіх криміналістичних знань, відбулося доволі давно. Зокрема, вже в період формування найдревніших держав з'являються такі її органи, як поліція, суди та тюрми, що нерозривно пов'язано з необхідністю вироблення способів і методів їх діяльності, зокрема і тих, які мають криміналістичний, у сучасному розумінні, зміст» [11, с. 170–171].

Також, відмічає авторський колектив підручника «Криміналістика», «окремі рекомендації криміналістичного характеру відомі здавна і зустрічаються в законодавчих пам'ятках. Історія виникнення криміналістичних знань розпочинається з появою перших типів держави та права, коли встановлювались і порушувались певні правила поведінки, звичаї й закони. Учені підкреслюють, що виникнення перших порушників законів зумовило потребу в уведенні спеціальних правил і методів щодо розкриття і розслідування злочинів, установлення злочинців» [12, с. 25]. При цьому варто зазначити, що на даному етапі свого становлення, як відмічають на сторінках фахових джерел: «відомості про способи розкриття злочинів, що являють собою зародки криміналістичних знань, накопичувались і передавались від покоління до покоління як корисний досвід відповідної діяльності. Так, зауважує Ю.М. Мирошниченко, в ході історичного розвитку виникла необхідність передачі на-

копиченого досвіду встановлення злочинців, практичних навичок їх викриття, стала істотною передумова формування криміналістичних знань, у міру накопичення яких людина перейшла до їх узагальнення, систематизації спочатку в усній формі, а з появою писемності – в різноманітних текстах» [2, с. 142].

Однак, слід погодитися з позицією щодо того, що в цей період «розвиток криміналістичної тактики характеризується нерівномірністю та гіперболізацією її окремих частин. У різні періоди часу простежуємо то захопленість тактикою злочинної діяльності, вивченням особи й типу злочинця, то навпаки, спостерігаємо ухил у бік слідчої тактики, розроблення прийомів слідчої діяльності. Історії криміналістики відомі різні термінологічні підходи до позначення тактики (кримінальна тактика, слідча тактика, криміналістична тактика). При цьому зміни відбувалися не лише термінологічні, але й сутнісні» [10, с. 12]. Також, відмічають науковці: «до початку XIX століття при вирішенні більшості питань технічного характеру, що виникали в процесі слідства, особи, які займалися розслідуванням, керувалися в основному своїм життєвим досвідом і простою кмітливістю» [2, с. 142].

Окремо слід відмітити й внесок українських вчених в аспекті становлення та розвитку криміналістичної тактики, що знайшло свій прояв в її формуванні як частини науки криміналістики. Зокрема, науковці відмічають той факт, що: «внесок українських вчених і практичних працівників у створення криміналістики вагомий і простежується на всьому шляху її розвитку, починаючи від зародження й до сьогодні. Чимало історичних подій ще періоду Київської Русі пов'язано з використанням особливих прийомів і способів виявлення та викриття зловмисників. Про це переконливо свідчать відомості, які дійшли до нас щодо численних випадків розкриття вбивств, зрад, розбоїв та інших подібних фактів, якими насичена історія Давньої Русі» [13, с. 29].

Висновки

Отже, як випливає з аналізу наведених позицій, становлення та розвиток криміналістичної тактики в так званий донауковий період починається з давніх часів, що пов'язано з необхідністю протидії злочинності, створенням відповідних державних органів, запровадженням посад осіб, уповноважених здійснювати таку протидію. При цьому даний етап характеризується непослідовним розвитком криміналістичної тактики, що обумовлено відсутністю єдиного підходу до її застосування. З огляду на що уповноважені особи більшою мірою спираються на власний досвід при здійсненні діяльності щодо протидії злочинності.

Література

1. Уткіна М.С. Адміністративно-правові засади функціонування фінансової системи України: дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Суми, 2018. 221 с.

2. Мирошниченко Ю.М. З історії криміналістичної тактики (донауковий період). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 1. С. 141–144.

3. Батюк О.В. Історичний аспект розвитку криміналістичної тактики. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 244–249.

4. Мирошниченко Ю.М. Розвиток криміналістичної тактики на стадії зрілої науки. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Випуск 3 (47). С. 96–100.

5. Степанюк Р.Л. Деякі перспективні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 389–394.

6. Мирошниченко Ю. Періодизація розвитку криміналістичної тактики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 194–197.

7. Ткач Ю.Д. Теоретичні основи криміналістики (періодизація, поняття, система, міжнауковий статус) : монографія / за наук. ред. О.А. Кириченка. Одеса, 2007. 176 с.

8. Мирошниченко Ю.М. Розвиток криміналістичної тактики на етапі формування криміналістики як науки. *Вісник Запорізького університету. Юридичні науки*. 2020. № 1. С. 261–266.

9. Шайтуро О.П. Криміналістична тактика: огляд історії становлення та сучасних

напрямів розвитку. *Вісник ХНУВС*. 2021. № 4 (95). С. 287–296.

10. Шепітько В.Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Випуск 19. С. 8–20.

11. Весельський В.К. Виникнення криміналістичної тактики як галузі наукового знання. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 170–177.

12. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

13. Івасишин Т.М., Бурлак О.С., Фединишинець Р.М. Розвиток криміналістики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 28–30.

DEVELOPMENT OF FORENSIC TACTICS

In this article, it has been emphasized that tactical forensic support of pre-trial investigation of criminal offenses is a dynamic phenomenon, which, looking at today's realities of the legal regime of martial law, is entering a new period of its further development. It has been found that the formation of forensic tactics is inextricably linked with the development of criminal procedural and forensic science. The formation of forensic tactics has been revealed. It has been indicated that the so-called pre-scientific period should be chosen as the initial stage of the formation of forensic tactics. Such a period begins its countdown from ancient times, taking into account what cannot be marked by any specific date. It has been emphasized that the formation of forensic tactics in the so-called pre-scientific period begins from ancient times, which is connected with the need to combat crime, the creation of relevant state bodies, and the introduction of positions of persons authorized to carry out such combat. It has been emphasized that this stage is characterized by the inconsistent development of forensic tactics, which is due to the lack of a unified approach to its application. In view of the fact that authorized persons rely more on their own experience when carrying out activities related to combating crime.

Key words: *development, forensic tactics, forensics, historical stages, pre-scientific period*.